

півтора сторіччя між створенням та записом “зазнали більш чи менш суттєвих змін, тяжіючи до узагальнення, до увиразнення найбільш яскравих сторінок національно-визвольної боротьби...” [3, с. 60].

Крім того, що дума є джерелом сюжетів та образів у романі, вона стає і емоційним камертоном епохи. При описі невольницького ринку в Кафі Д. Мордовцев цитує думу “Невільники”, яку виконує сліпий кобзар, що провів багато років у неволі. Ця сцена демонструє складне становище поневолених людей і допомагає зрозуміти й відчувати їхні страждання.

Отже, при створенні сюжету та образів роману Д. Мордовцев значною мірою орієнтувався на думову поетику, аніж на історичні факти. Разом із тим, відтворюючи січковий устрій, закони й порядки, систему покарань за різні злочини, владну ієрархію та правила, за якими обирали отамана на Січі, Д. Мордовцев користується історичними джерелами. Так, описи, представлені в романі, близькі до описів, які наводить Д. Яворницький у “Історії запорізьких козаків” [6], але зазначена праця вийшла пізніше, ніж був написаний роман. У аналізованому романі відбилися професійні розвідки Д. Мордовцева-історика, результати яких не завжди оприлюднювалися.

Література

1. Костомаров М. Богдан Хмельницький : історична монографія / М. І. Костомаров. – Дніпропетровськ : Січ, 2004. – 843 с.
2. Костомаров Н. Історія козачества въ памятникахъ южнорусскаго народнаго пѣсеннаго творчества / Н. И. Костомаров // Собрание сочинений Н. И. Костомарова. Историческія монографіи и изслѣдованія : в 8 кн. – Кн. 8. – Т. 21. – СПб. : Типографія М. М. Стасюлевича, 1906. – С. 693–1081.
3. Мишанич С. Феномен часопростору в українських народних думках (постановка питання) / С. В. Мишанич // Фольклористичні та літературознавчі праці : у 2 т. – Т. 1. – Донецьк : Донецький національний університет, 2003. – С. 54–66.
4. Мордовец Д. Сагайдачный : роман. Крымская неволя : повесть / Д. Л. Мордовец. – К. : Дніпро, 1987. – 286 с.
5. Панов С. Д. Л. Мордовцев и его историческая проза / С. И. Панов, А. М. Ранчин // Мордовцев Д. За чьи грехи? Великий раскол / Д. Л. Мордовцев. – М. : Правда, 1990. – С. 5–30.
6. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків : у 3 т. – Т. 1. / Д. І. Яворницький; пер. з рос. І. І. Сварника. – Львів : Світ, 1990. – 319 с.
7. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків : у 3 т. – Т. 2. / Д. І. Яворницький; пер. з рос. І. І. Сварника. – Львів : Світ, 1991. – 392 с.

Даниленко Л. В.
к. філол. н

Запорізький державний медичний університет

“ХОЛОДНИЙ ЯР” Ю. ГОРЛІСА-ГОРСЬКОГО: ПИТАННЯ ЖАНРУ

Книга Ю. Горліса-Горського “Холодний Яр” розкриває знаковий період в історії України – діяльність повстанських загонів, які під прапором Української Народної Республіки боролися з більшовиками у 20-х роках ХХ ст. Автор книги (справжнє прізвище Ю. Городянин-Лісовський) – учасник подій. Його спогади викладені хронологічно, з

коментуванням фактів і характеристикою реальних персонажів. Текстовий матеріал має яскраво виражене індивідуально-авторське інтерпретування, емоційні судження, художньо-естетичні пояснення подій і явищ. Зображення складного й захоплюючого історичного періоду цікаве глибиною теми, художньо-стильовими рішеннями, текстовою структурою. Заслугує на увагу вивчення жанру твору.

Упродовж великого часового проміжку з 1933 р. до 2017 р. “Холодний Яр” виходив у світ майже двадцять разів, але не всі видання передбачали вказівку на жанр. Та з розвитком сучасного літературного процесу книга почала виходити у світ із певними жанровими визначеннями. Так, видання 2008 року зі вступним словом Р. Ковалю має чітке жанрове номінування – документальний роман. У виданні 2011 року, упорядкованому Р. Ковалем, вказано, що це “спогади осавула 1-го куреня полку гайдамаків Холодного Яру”. Одне з найсучасніших видань книги, а саме упорядковане й прокоментоване істориком С. Луніним (“Клуб сімейного дозвілля”, 2017 р.), немає чіткої вказівки на жанр, але в резюмуванні тексту дається пояснення щодо його жанрової природи – “спогади вояка, які читати легко, ніби пригодницький роман, і корисно, як багате на факти джерело про маловідому сторінку нашої історії” [3, с. 297]. Таке уточнення засвідчує й художню, і науково-публіцистичну цінність книги.

Фактори твору (документальність, щоденникова хронологічність, домисел, емоційність, ідейність, гостросюжетність) важливі в з’ясуванні його жанру. На нашу думку, “Холодний Яр” можна характеризувати як художню документалістику. В основу книги покладено документальні матеріали, вільно відтворені автором. Важливо тут дотримуватися межі, що розділяє історичний жанр від документалістики. В Українській Літературній Енциклопедії зазначено: “Якщо в історичних жанрах документальний матеріал обробляється і подається за законами художньої типізації, то в документальній літературі він стає основою структури твору” [4, с. 58]. Ю. Ковалів вважає, що твори художньої документалістики відрізняються від “історичних жанрів, хронік, літописів, діаріушів, щоденників, мемуарів способом використання документальної бази, що, не зазнаючи типізації та вимислів, закладає структурні підвалини твору, зосереджується на аналізі відповідно фіксованого матеріалу, що іноді компонується на засадах зіставлення й монтажу” [2, с. 294]. Ю. Горліс-Горський мав на меті розказати правду про героїчні події. Особливість його творчого мислення оживила ці розповіді, надала їм не тільки пізнавальної, а й естетичної цінності. Твір “Холодний Яр” має основні риси документальної літератури: достовірність, точність інформації з першоджерела, емоційність і жвавість зображення [4, с. 58].

У “Холодному Ярі” розповідається про історичні події 1918–1922 років, що розгорталися на території сучасних Черкаської, Кіровоградської, Вінницької, Херсонської областей, у Полтаві та Києві. Тут згадуються великі й маленькі населені пункти, станції, річки, шляхи, Мотронівський монастир, хутір Суботів. Ці топи представлені наче старі фотографії, із точним і детальним фіксуванням часу. Ось як описана Чигиринщина 20-х років минулого століття: “Чепурненькі білі хатки під соломою, оточені садами... Проходячі частини зустрічають тут коло воріт чорноокі кралі-молодички в корсетках, з коралями і срібними дукатами на шії. Мужчини одягнені здебільш в домашнього сукна киреї. Типи класично українські” [1, с. 13].

У книзі повідомляється про історичних персоналій, зокрема про командирів Василя Чучупаку (“селянського хлопця із села Мельників”), Свирида Коцура, Андрія Гулого-Гуленка та багатьох інших учасників подій. З одного боку автор керується фактичними даними, що підтверджуються оперативними зведеннями, протоколами

судових засідань, газетними публікаціями часів повстанського руху, а з іншого – емоційно передає власні враження, симпатію чи антипатію до певних людей, по-своєму інтерпретує деякі події. С. Лунін пише: “Насамперед слід підкреслити безумовно високу як для спогадів надійність, історичну правдивість загальної картини народного спротиву на Чигиринщині, зображеної автором...” [3, с. 294]. Проте, історик вказує на неточності в датуванні подій, їх перебігу, у вказівках на місцевість та визначенні ролі в повстанському русі деяких особистостей.

На основі теорій щодо жанру розглядаємо “Холодний Яр” у співвідношенні документа (достовірності) та авторської інтерпретації (домислу). Документальна площа твору насичена історичною конотацією, яка хоч і має деякі перекручення, зміщення, недомовки, та все ж дає повну уяву про історичний час. У тексті дається багато пояснень про сутність і специфіку боротьби холодноярівців. Наприклад: “Чигиринський селянини був свідомий того, що земля належить не графам Давидовим та Воронцовим-Дашковим..., а йому... Москаль – “білий”, чи “червоний” – був для нього лише москаль, одвічний ворог України” [1, с. 9]; “Повстанська боротьба в околицях Холодного Яру відрізнялася від тієї ж боротьби в інших місцевостях організаційним ладом та свідомістю цілі – визволення України – в широких масах... Села були поділені на сотні, які об’єднувалися в полк ” [1, с. 9–10].

Твору притаманна героїка, духовна піднесеність, романтичність, уміле поєднання трагічного й оптимістичного. Ю. Горліс-Горський наповнив сюжет гострими пригодницькими подіями, панорамними описами, роздумами. У книзі є багато повідомлень про розвідувальні операції, битви зі стріляниною з рушниць, цокотінням кулеметів і вибухами гармат, переслідування, допити, тюремні ув’язнення, неймовірні втечі, грабунки, пожежі. В об’ємно-предметних описах-перспективах, що відтворюють місцевість і час, важливу роль відіграють художні деталі, динамічність, кінофікованість: “На монастирському подвір’ї застаємо страшний хаос. Поміж будинками, в саду лежать вбиті і ранені червоноармійці. Стоять і лежать поперекидані вози з майном, набоями, кулеметами. Земля ряба від рушниць, набійниць, шинелів, шапок. Посеред цього “Мамаєвого побоєвища” спокійно димилися походові кухні, в яких готувався обід для бригади” [1, с. 230].

Виклад матеріалу має щоденниковий публіцистичний характер. Ракурс бачення – це спостереження бійця, який перебуває в описаних локаціях або ж переповідає почуті від когось історії. Цей очевидець – молодий, натхненний, загартований у боях, відданий ідеям повстання, з чутливим серцем. Спогади цікаві, динамічні, насичені особистими переживаннями. Авторська позиція помітна в структуруванні матеріалу та його оцінці суспільно-історичних подій. Усе це дає підстави розглядати жанрову природу твору в контексті художньо документалістики. Порушення питання щодо жанру “Холодного Яру” дискусійне. Наразі воно актуальне і потребує уваги науковців.

Література

1. Горліс-Горський Ю. Холодний Яр / Юрій Горліс-Горський. – Харків : Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2017. – 400 с.
2. Літературознавча енциклопедія : у 2-х т. – Т. 1. : А–Л. / авт.-уклад. Ю. Ковалів. – К. : ВЦ “Академія”, 2007. – 608 с.
3. Лунін С. “Холодний Яр” Юрія Горліса-Горського: джерелознавчий аналіз // Горліс-Горський Ю. Холодний Яр. – Харків : Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2017. – С. 294–353.

4. Українська Літературна Енциклопедія : в 5 т. – Т. 1 : А–Г. / редкол. І. О. Дзеверін (відп. ред.) та ін. – К. : “Українська Радянська Енциклопедія” імені М. Бажана, 1988. – 536 с.

Даниліна О. В.

к. філол. н., доцент

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету “Одеська юридична академія”

МЕТАЖАНРОВА ПРИРОДА СУЧАСНОЇ АВТОБІОГРАФІЇ

Пройшовши довгий шлях від античності до сьогодення, автобіографія залишається жанром остаточно не вивченим. Попри хвилю інтересу, що спостерігається в сучасному літературознавстві, не існує чіткості термінології, єдиного прийнятного для всіх визначення терміна, точаться дискусії щодо жанрової природи автобіографії.

Розквіт автобіографії в Європі мало позначився на вітчизняному літературному процесі – українські науковці нерідко недооцінюють вартість сучасної документалістики. Про це пише О. Забужко в есе “Людина і культура”. Вбачаючи коріння ставлення до літератури факту як до спеціально-фахової в радянському періоді цензури й закритості архівів, авторка наголошує: “Марне розводитись про очевидне – про те, що мемуаристика не “також література”, а, генетично беручи, і є власне-література, література *sui generis*, із якої всякого роду “фікшени” “єсть пошли” аж ген-ген пізніше... чим є Євангеліє, як не збірником спогадів, тільки дуже суворо відредагованих?” [1, с. 320].

Автобіографія як один із основних жанрів документалістики має давню історію, але хвилеподібний інтерес до неї залежний від завдань і потреб літератури. Літературознавці подеколи автобіографію відносять до проміжних жанрів документалістики й белетристики. Навіть уважаючи автобіографію жанром, одні твердять, що вона переплітається з мемуарами (В. Лесин, О. Пулинець); інші вважають, що автобіографія відрізняється від щоденника й мемуарів (Б. Нойман, Ф. Пустова, А. Ф. Скотт), розмежовують автобіографію і біографію (Ю. Ковалів).

Особливості національної історії привели до сплеску документальних жанрів наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., коли поступово відкриваються архіви, з’являються численні спогади і щоденники як письменників, так і політичних та культурних діячів.

Аналіз теоретичних і монографічних джерел дозволяє нам говорити про документалістику як міжродове утворення, якому притаманні ознаки художньої літератури й публіцистики.

Документалістика як позародове утворення має такі характерні ознаки: ретроспективність; потужне особистісне начало; демонструє авторське осмислення історичних подій або життя історичної особи; базується на реальних історичних документах і фактах. Документалістика водночас є позародовим утворенням і вбирає в себе елементи різних родів, що знаходить відбиток у системі жанрів, яка включає в себе спеціальні жанри (мемуари, біографія, автобіографія), використовує жанри художньої літератури (оповідання, повість, роман) і публіцистики (есе).

Термінологічна неузгодженість виявлена нами при аналізі довідкової і монографічної літератури. Автобіографія визначається здебільшого як опис власного життя і як художньо-документальний жанр. Нерідко власне автобіографію й художню

